

احیای ارزش‌های اسلامی در اشعار ابوالقاسم الشابی و شب‌نامه‌های دوران مشروطه

چکیده

ابوالقاسم الشابی شاعر معاصر کشور تونس نمونه والای قهرمانان عرصه مبارزه با استعمار است که نه تنها در افریقا که در جای‌جای جهان اسلام به‌عنوان شاعری دلسوز و متعهد به جامعه و سرنوشت ملت‌ها شناخته می‌شود. الشابی برای شعر و شاعر رسالتی فراتر از آنچه در ذهن همگان است، قائل می‌باشد. در این پژوهش به روش تحلیلی و توصیفی به جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای پرداخته شد. الشابی اعتقاد دارد که شعر باید زندگی انسان را به تصویر بکشد و از نظر او شعر تصویری صادقانه و تعبیری راستین از واقعیت است و به همین دلیل کوشید نه تنها دردها و رنج‌های ملت خود که دردها و رنج‌های همه ملت‌های زخم‌خورده استعمار را به تصویر بکشد. شابی، تحت تأثیر شرایط اجتماعی، سیاسی تقریباً مشابه به بیان جلوه‌های بیداری مردمی و اسلامی جوامع خود پرداخته است. او با اینکه سلاح به‌دست نگرفته است؛ سلاح شعرش از هر سلاحی قدرتمندتر و نابودکننده‌تر بوده است؛ به‌طوری‌که در انقلاب اخیر تونس، نمونه قوی و ملموس آن قابل مشاهده بود و جوانان انقلابی تونس هم صدا با هم، شعر شابی را در راه رسیدن به هدفشان، یعنی آزادی و مبارزه با ظلم حاکم بر جامعه زمزمه می‌کردند. در شب‌نامه‌های دوران مشروطه نیز پیام‌های آزادی‌خواهی به یکی از عناصر محوری در انقلاب مشروطه تبدیل شد.

اهداف پژوهش:

۱. حاضر بررسی جلوه‌های بیداری اسلامی در اشعار ابوالقاسم الشابی.
۲. بررسی جلوه‌های بیداری اسلامی در شب‌نامه‌های دوران مشروطه.

سوالات پژوهش:

۱. جلوه‌های بیداری اسلامی در اشعار ابوالقاسم الشابی چگونه بازتاب یافته است؟
  ۲. جلوه‌های بیداری اسلامی در شب‌نامه‌های دوران مشروطه چگونه بازتاب یافته است؟
- کلیدواژه‌ها:** بیداری اسلامی، ابوالقاسم الشابی، جلوه‌های پایداری اسلامی، شب‌نامه‌های دوره مشروطه، جلوه‌های بیداری.

مقدمه

بیداری اسلامی یعنی دعوت مجدد به اسلام و دعوت به احیای ارزش‌های اسلامی است. بیداری اسلامی برای جوامع زیر سلطه استکبار امیدبخش است و به‌منزله‌رهایی از تاریکی و پیش‌رونده به‌سوی نور است. این حرکت اسلام‌خواهانه و آزادی‌بخش نه‌تنها در تمام سرزمین‌های اسلامی بلکه به اقصی نقاط جهان پای گستراند و تمام مستضعفان را از یوغ زورمداران رهایی بخشید. درواقع، بیداری اسلامی پدیده اجتماعی جدیدی است که دلالت بر آگاهی امت اسلامی و بیداری آن دارد. این رخداد نشانه پیشروی مسلمانان در خودشناسی، افتخار به دین، رهایی از بردگی فکری و مادی و تلاش برای خروج از عقب‌ماندگی و انحطاط است. بیداری اسلامی حکایت از قیام ملتی دارد که می‌کوشد تا نقش و جایگاه تمدن خوب و مستقرش را به جهانیان نشان دهد، ملتی که خداوند آن را برای آبادانی زمین برگزیده است (یوسف فرحات، ۲۰۱۷: ۳). هدف نهضت بیداری اسلامی، تشکیل یک تمدن محمدی جهانی است که در آن، عقلانیت با معنویت، قدرت با اخلاق، دانش با ارزش و علم با عمل جمع شود (مهتدی، ۱۳۲۵: ۳۸۱-۳۷۸). از سوی دیگر، جایگاه ویژه شعر و ادب در سرنوشت ملت‌ها امری مسلم است، شاعران حماسه سرا و ادیبان خوش ذوق در قیام و خیزش ملت‌ها برای مبارزه با ظلم، فساد و استبداد نقش اساسی داشته‌اند. حسینی و همکاران (۱۳۲۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «بیداری اسلامی، مردمی در اشعار فرخی و شابی» به بررسی جلوه‌های بیداری اسلامی و مردمی را در اشعار این دو شاعر پرداخته‌اند. نتیجه اینکه؛ شاعران، نماینده مردمی مظلوم و ستم‌دیده هستند که از ظلم و جور حاکمان زمان خود به جو آمده و تصمیم به انقلاب و عدالت‌خواهی گرفته و مبارزه خود را در قالب اشعاری با هدف آگاهی، بیداری و مقاومت مردمی و اسلامی در برابر ظلم و بیداد به انجام رسانیده‌اند. اسلامی و کرد (اسلامی و کرد، ۱۳۲۷). در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی بیداری اسلامی در اشعار اقبال لاهوری و ابوالقاسم الشابی» به بررسی دیوان دو شاعر پرداخته است و به این نتیجه رسیده است که اندیشه‌های مشابه دو شاعر باعث اهداف مشترک آن‌ها یعنی بیداری اسلامی شده است و هرکدام به شیوه خاص خود آن را بیان کرده است.

ابوالقاسم الشابی در ۱۲۱۲ در تونس متولد شد و در آن دوره تونس به دلیل موقعیت جغرافیایی و سیاسی خود، در شمال آفریقا نقش مهمی را در سیاست ملی آفریقا و کشورهای عربی برعهده داشت (امیردهی، ۱۳۸۵: ۱۳۶). تولد الشابی با اشغال تونس همراه بود و با اینکه او مدت زیادی در این دنیا نبود و در سن ۲۵ سالگی فوت کرد، توانست به سهم خودش مفاهیم والای انسانی را در اشعارش منعکس ساخته و با بهره‌گیری از ادبیات رمانتیک به آفرینش جدیدی در زمینه شعر و ادب دست یافت (شبستری، ۱۳۷۶: ۲۳). الشابی برای شعر و شاعر رسالتی فراتر از آنچه در ذهن همگان است، قائل می‌باشد. او اعتقاد دارد که شعر باید زندگی انسان را به تصویر بکشد و از نظر او شعر تصویری صادقانه و تعبیری راستین از واقعیت است و به همین دلیل کوشید نه‌تنها دردها و رنج‌های ملت خود که دردها و رنج‌های همه ملت‌های زخم خورده استعمار را به تصویر بکشد (میرقادری، ۱۳۸۵: ۳۱۵). از آنجاکه جلوه‌های بیداری در اشعار ابوالقاسم الشابی به‌طور کامل مورد بررسی و تحلیل قرار نگرفته است و مضامین مختلف در اندیشه‌های این شاعر در مقالات و تحقیقات بیان نشده است، تحلیل و بررسی این جلوه‌ها در ابعاد مختلف می‌تواند اطلاعات مفیدی را به مخاطب بدهد و بر این اساس، انجام این تحقیق ضروری و مهم به‌نظر می‌رسد. هدف از پژوهش حاضر بررسی جلوه‌های بیداری اسلامی در اشعار ابوالقاسم الشابی و شب‌نامه‌های دوران مشروطه به روش توصیفی و تحلیلی می‌باشد.

نتیجه‌گیری

ابوالقاسم شابی، شاعر و متفکر قرن بیستم، در مسیر اصلاح‌گری و خدمت به جامعه خویش گام برداشته و در این راه از هیچ کوششی فروگذاری نکرده است. اشعار متعهدانه و سیاسی-اجتماعی او پر از جلوه‌های ادب‌پایداری است. الشابی بر مردم زمان خویش تأثیرات مثبتی گذاشته و شاعر انقلابی و انقلاب‌ساز بوده است. اگرچه هدف او تعالی مردم جامعه بود، اما محور اصلی اشعار سیاسی او این بوده است که در اشعار خود سعی می‌کرد تا اراده افراد جامعه را تقویت کند. تفکرات ضداستعماری در اشعارش پررنگ بوده است؛ تا جایی که همه ظالمان و ستمگران در شعر الشابی یادآور قدرت استعماری فرانسه است. شوقی معتقد است گام نخست در بیداری یک ملت، مبارزه با جهل و بی‌سوادی است و برخورداری از دانش و تکنولوژی روز، سمبل توسعه و پیشرفت است. بنابراین علت اصلی عقب‌افتادگی و شکست مسلمانان در قرن‌های اخیر کم‌توجهی به دانش و تکنولوژی روز بوده است و می‌طلبد که مسلمانان با رویکردی جدید به دانش‌اندوزی و به‌دست آوردن تکنولوژی جدید روی بیاورند.

بحث اوضاع تأسف‌بار اجتماعی و سیاسی، احساسات ابوالقاسم الشابی را سخت جریحه‌دار کرده است و جز حسرت و بدبینی و دردمندی برای آن نداشته بود. فرخی با تمام وجود می‌کوشید تا ملت خود را از قید و بند ذلت و بردگی و جهل‌رهایی بخشد و به‌سوی عزت و آزادگی رهنمون گرداند. شعر تنها سلاحی بود که شاعران می‌توانستند به‌وسیله آن با تمام وجود از میهن و ملت خود دفاع کنند. به هر حال، الشابی نقش مهمی را در بیدارسازی مردمی و اسلامی ملل خویش و رهایی آن‌ها از چنگال استعمار و بردگی ایفا کرده بود. شاعران با دیدن ظلم و ستم بر جامعه خود، وطن و مجد و عظمت گذشته را آن‌گونه توصیف کرده‌اند که مردم را علیه استعمار بشورانند. ظلم و ستم حاکم بر جامعه باعث شده است تا شاعران مفاهیمی را خلق کنند که از خون وجودشان نشأت گرفته است. آن‌ها حس آزادی را در آن اشعار دمیده‌اند و آن را در دل مردم برای رسیدن به هدف والایی یعنی آزادی تقویت کرده‌اند. از این‌روست که به‌عنوان شاعران مبارز در تاریخ کشورشان در برابر جور و ستم شناخته می‌شوند. شابی، تحت تأثیر شرایط اجتماعی، سیاسی تقریباً مشابه به بیان جلوه‌های بیداری مردمی و اسلامی جوامع خود پرداخته است. او با اینکه سلاح بر دست نگرفته است؛ سلاح شعرش از هر سلاحی قدرتمندتر و نابودکننده‌تر بوده است؛ به‌طوری‌که در انقلاب اخیر تونس، نمونه قوی و ملموس آن قابل مشاهده بود و جوانان انقلابی تونس هم‌صدا با هم، شعر شابی را در راه رسیدن به هدفشان، یعنی آزادی و مبارزه با ظلم حاکم بر جامعه زمزمه می‌کردند. این رویکرد در شب‌نامه‌های دوره مشروطه در قالب نثر دیده می‌شود.

فهرست منابع و مآخذ:

- آدمیت، فریدون. (۱۳۵۵). ایدئولوژی نهضت مشروطیت ایران، تهران: پیام.
- آل‌بویه لنگرودی، عبدالعلی. (۱۳۲۱). «جلوه‌های پایداری در شعر ابوالقاسم شابی»، ادبیات پایداری، ش ۳ و ۴، ۲۷-۱.
- الجابری، محمدصالح. (۱۲۷۴). الشعر التونسي المعاصر، بیروت: الشركة التونسية للتوزيع.
- امیردهی، علیرضا. (۱۳۸۵). «سرزمین‌های جهان اسلام»، تونس، اندیشه تقریب، شماره ۲، ۱.
- حسینی، عبدالله؛ سلیمی‌نژاد، انصار و اسماعیلی، عثمان. (۱۳۲۲). «بیداری اسلامی، مردمی در اشعار فرخی و شابی». ادبیات پایداری، شماره ۲۶، ۲۲-۱۱.

- حمدوالدقس، فؤاد. (بی‌تا). تاریخ ادب‌العربیة. الطبعة الثانية، حلب سوریه: دارالقلم العربی.
- شابی، ابوالقاسم. (۲۰۰۸). الاغانی، تحقیق صلاح‌الدین الهواری، بیروت: دارالعودة.
- شابی، ابی‌القاسم. (۱۲۲۶). دیوان ابی‌القاسم الشابی. قدم له و شرحه مجید طراد، الطبعة الثانية، بیروت: دارالکتب العربی.
- شبستری، معصومه. (۱۳۷۶). «ابوالقاسم شابی». فصلنامه ادبیات معاصر، ش ۳، ۱.
- شراره، عبداللطیف. (۱۲۸۲). دراسة تحليلی. بیروت: دار بیروت.
- شریف کاشانی، محمدمهدی. (۱۳۶۲). وقایع اتفاقیه در روزگار مشروطه. تهران: نشر تاریخ ایران.
- شیخ، غرید. (۱۲۲۲ م). دیوان الشابی. بیروت لبنان: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- صمود، حمادی. (۱۲۲۵). الشعر العربی المعاصر فی تونس، هیئته المنجم. معجم البابطين، بیروت: نشر عبدالعزیز مسعود البابطين.
- عیوض‌زاده، شهلا. (۱۳۸۵). «شبنامه، رسانه جانشین عصر مشروطه». گنجینه اسناد، شماره ۶۲، ۲۰۷-۲۱۴.
- کرو، ابوالقاسم محمد. (۱۲۲۱). آثار الشابی و صداه فی الشرق. بیروت: المکتب التجاری.
- المقالح، عبدالعزیز. (۱۲۴۸). عمالقه عند مطلع القرآن. الطبعة الثانية. بیروت: منشورات دارالآداب.
- ملک‌زاده، مهدی. (۱۳۶۲). تاریخ انقلاب مشروطیت ایران. تهران: علمی و فرهنگی.
- ممتحن، مهدی و مهاجر، زهرا. (۱۳۲۲). اقبال لاهوری و ابوالقاسم شابی در گذرگاه ادبیات تطبیقی. تهران: لوح محفوظ.
- ممتحن، مهدی. (۱۳۲۳). «تجلی تعهد اجتماعی و اندیشه‌های وطنی در شعر شاعران متعهد ابوالقاسم شابی و اقبال لاهوری، ادبیات پاریسی معاصر»، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، شماره اول، ۲۲-۱.
- مهدی، حسین. (۱۳۲۵). «جلوه‌های بیداری اسلامی در اشعار علامه فضل سیدمحمد حسین فضل‌الله». ادبیات پایداری، شماره پانزدهم، ۳۷۵-۳۹۹.
- میرقادر، فضل‌الله. (۱۳۸۵). شعر تأملی در ادبیات معاصر عربی. شیراز: انتشارات نوید.
- یوسف، فرحات. (۲۰۱۷). أزمة الفهم فی الصحوة الإسلامية (التشخیص والعلاج). همایش "الإسلام والتحديات المعاصرة" در دانشکده أصول الدین فی الجامعة الإسلامية.